

njevanja naše statistike posameznih panog. Lahko se pa reče, da primerjava s tujimi letopisi razvitih dežel, od ameriškega do angleškega, francoskega, nemškega, italijanskega, kaže, da razmeroma malo zaostajamo za njihovimi letopisi. V pogledu metode prezentacije tega, kar nam je znano, v pogledu razporeda gradiva, podajanja časovnih serij, stvarnega kazala, indeksa, bibliografskih referenc, družbenega uvoda, izpolnitve prostora (vsako poglavje se začne zgoraj na desni strani, noben list ni neizpolnjen, prazen), ne zaostajamo za najboljšimi od naštetih.

Ce se pomisli, da je Letopis izšel v oktobru 1954 za leto 1953, da so v njem objavljeni vsi osnovni rezultati štetja leta 1953, medtem ko je včasih bilo treba čakati na to pet in več let, če se dalje pomisli, da je samo sestavljanje in urejanje letopisnega gradiva trajalo le 6 do 7 mesecev, pri čemer je mnogo gradiva prihajalo šele zadnji mesec, a prirejanje za tisk in tiskanje samo dva do tri mesece v mali tiskarni Zavoda za statistiko, bo vsakdo, ki ve, kaj zahtevajo mesečna in letna poročila in bilance samo enega velikega podjetja, ter ima opravka s tiskarnami, priznal, da je ta perioda tudi v primeri z izdajanjem tujih letopisov, ki že redno izhajajo, rekordni čas in da je Zavod na to lahko po pravici ponosen.

V drugem delu tega prikaza se nameravam ozreti na vprašanje kvalitete podatkov.

(Konec prihodnjič)

VZNEMIRLJIVI POJAVI

Slučajni sopotnik mi je v Lincu razlagal: »To je glavna ulica, precej ozka, če bi še živel Hitler, bi jo že zdavnaj razširili... Tu je rotovž, z balkona je Hitler proglasil anšlus. Hiše na koncu trga je dal zgraditi Hitler, most čez Donavo je tudi njegovo delo. Škoda...!« Podobne pogovore lahko slišite na ulici, v vlaku, v rodbinskem krogu. Kljub močnim demokratičnim silam sta podtalni in na pol zakriti hitlerizem ter prizadevanje po anšlusu v Avstriji še močno podčrtani.

Ob priliki obletnice sarajevskega atentata je časnik »Weltspresse« objavil celostranski članek, v katerem beremo: »Tako je postal 28. junij 1914 usodni dan za Evropo in za ves svet. Streli v Sarajevu so sprožili resnično strahovito verižno reakcijo izdivjanja nečlovečnosti, barbarstva, grozovitosti, ubojev in množičnega uničevanja, kar se je do takrat zdelo povsem nemogoče...« Značilno je, da mnogo Avstrijcev še danes tako misli in tudi čuti ter si želi nazaj tistega »mirnega vzdušja, ki se današnjemu človeku zdi, da sodi v zapadli pravljnični svet«, v svet, v katerem se je »človeštvo predajalo nekemu lenobnemu občutku sigurnosti in si predstavljalo, da do vojne ne more priti in da le-te spadajo v preteklost.« Samo v takem vzdušju in pri takem obujanju preteklosti je mogoče, da je bilo letošnje poletje v Avstriji tako bogato s sestanki, ki so imeli nedolžne naslove, za katerimi pa se je skrivalo vse kaj drugega — nevarnega!

Pred glavnim kolodvorom v Lincu me je opozoril velikanski transparent na množično zborovanje Volksdeutscherjev, v Ischlu sem bral proteste proti sestanku bivših frontnih vojakov. Časniki so polni takih poročil, zato mislim, da ne bo nezanimivo, ako po avstrijskih virih sestavim majhen pregled, ki dá veliko misliti... Pred kratkim so odgovorili proces proti članom zveze avstrij-

skega Turnerbunda. O tej zadevi se govori, da je središče velikonemških prizadevanj po anšlusu. Njeni člani so se letos v avgustu udeležili praznika telovadcev v Hamburgu in korakali z razvitimi zastavami nemških barv, graški zastopnik pa je govoril »iz zgolj nemško čutečega srca.« Poudarjanje nacionalne povezanosti z zastavami ni taka redkost, avstrijska ekspedicija na Himalajo je letos po zavzetju nekega vrha razvila poleg avstrijske še nemško zastavo, na letošnjem jesenskem velesejmu na Dunaju pa sta še posebno padli v oči velikanski zastavi — avstrijska in nemška — ena zraven druge na izoliranem in vidnem mestu — v bližini sovjetskega paviljona.

Nekako tako se je začelo tudi leta 1920 — potem je Avstrija doživela Heimwehre s Starhembergom — nato februar 1934 z Dolfusom — potem leto 1938 z anšlusom — in končno drugo vojno. Danes se manifestacije in sestanki imenujejo malo drugače, po vsebini pa se komaj razlikujejo od takratnih. Pomilostitve vojnih zločincev, sestanki bivših vojakov, vrnitev premoženja knezu Starhemburgu — ali ni v vseh teh pojavih nekaj notranje povezanosti? Demokratične avstrijske sile so sicer na straži, dosežejo tudi prepoved javnih sestankov, toda ti se kljub temu vrše, če ne drugače, pa za zaprtimi vrati. Tako je bilo letos septembra v znanem letovišču Franca Jožefa, v Ischlu. Sestanka so se udeležili bivši vojaki 262. infanterijske divizije, t. i. Steffl-division. Avstrijska vlada je zaradi protesta prebivalstva zborovanje prepovedala, toda sestanek se je kljub temu vršil, seveda brez uniform in kolajnu. Zborovanje so organizirali iz zahodne Nemčije. Trije najavljeni generali se sestanka res niso udeležili, zato pa so prišli bivši štabni poročniki, med njimi general Theissen, ki ga Rusi imenujejo »klavec izpred Malina«. Ta je bil »početka interniran v taborišču Hersfeldu, letos pa ga je v Ischlu bivši divizijski kaplan pozdravil z »naš divizijski komandant in oče«. Smoter sestanka je razviden iz stavka, ki poziva bivše Hitlerjeve vojake, naj bodo pripravljeni, ako bi jih domovina ponovno klicala.

Ischl je samo člen v dolgi verigi. Smoter in taktika t. i. tovariških društev in njihovih Soldatentreffen sta kaj očitna. Frontna društva se zbirajo pogosto na Salzburškem, v septembru so bili taki sestanki n. pr. v Taxenbachu in Brambergu na Pinzgavskem. Zborovanja imajo ponavadi enotno podobo: kresovi, baklade, proslave junakov, odkritje spomenika padlih. Udeležba je precejšnja (v Taxenbachu 23 društev), govorniki pa ponavadi okrajni glavarji ali celo sam deželni glavar. Odkrivanje spomenikov padlih na Salzburškem je tako pogosto, da se je celo »Salzburger Volksblatt« izrazil, da so take slavnosti »muka za društva« in da »postajajo nadležna navada«. Njih ozadje: sistematična propaganda remilitarizacije.

V Gradcu so se septembra zbrali bivši vojaki 112. topniškega regimenta z generalom Krepplom na čelu. Tudi ta sestanek je pripravila nemška centrala. Zaradi protesta je odpadel spreved po graških ulicah. Udeleženci shoda so gledali filme o nemških zmagah na Norveškem in v Rusiji, pri zabavi pa so imeli na mizah namesto cvetja — topove in granate v miniaturi. Štajerska deželna zveza »Tovarištva bivših gorskih lovcev« pripravlja z »Zvezo nemških vojakov« odkritje častnega spomenika gorskim lovcem. Hkrati bo v Münchnu proslava na čast generalu Dietlu, poveljniku fronte ob Severnem ledenem morju. Smoter proslav: gojitev tradicije nemškega Wehrmachta.

Nič manj nevarni pa niso avstrijsko pobarvani sestanki, n. pr. tisti na na Dunaju pred Votivno cerkvijo. Podoba slavnosti je bila kot v času Heim-

wehrovcev: sive obleke z zelenimi naši, klobuki z »gamzovo brado« in salutiranje. Kaže, da irharice in sivozelene obleke le niso tako nedolžne, kakor trdijo — nosijo jih baje samo zaradi tega, ker so poceni! Veselje nad uniformami je tudi v Avstriji še zelo živo, saj ga podpirajo igre, filmi, romani in podobno z vsebino iz zgodovine rajnke Avstrije in končno vsa tradicija, polna vidnih spomenikov bivše slave, in naposled tudi številni »tovariški sestanki«. Na videz so taki sestanki v velikanskem protislovju z dunajskim »marijanskim tednom«, ki se je septembra zaključil »s prošnjo procesijo za mir in svobodo« pod vodstvom visokega klera in številnih znanih osebnosti. Ako pa pazljivo preberemo izjave raznih govornikov ali predsednika »Delovnih skupnosti katoliških združenj«, nam bo jasno, da je bil »marijanski teden« kljub evharističnim blagoslovom le priprava »na velikanski boj, ki postaja iz dneva v dan večji«, smoter tedna pa je nakazala zahteva, naj se katoliško prebivalstvo »strne v veliko zvezo, da bodo katoličani na vseh poljih človeškega življenja lahko vplivali na politiko, družbenost, kulturo, šport in se uveljavili tako ko ti, ki hočejo izriniti Cerkev s teh položajev«.

Pred dvema letoma sem v Göttingenu poslušal predavanje zastopnika nemških ubežnikov pri bonnski vladi, ki je bilo polno napadov na slovanske države in izzvenelo v nedoločno izgovorjeno grožnjo po revanži. Tudi razstava tako imenovanih »iz domovine pregnanih« (Heimatvertriebene), ki sem jo nazaj grede obiskal v Solnogradu, je v spretno nameščenih parolah kazala isti zastrti namen. Zdaj so v Avstriji Volksdeutscherji dobili državljanstvo in s tem vse državljanske pravice. Kako jih bodo uporabljali, je jasno! Dosti razseljencev še živi v bednih barakah taborišč pri Spitalu ob Dravi, pri Solnogradu in južno od Gradca. Že bežen pogled z vlaka odkriva vso bedo in daje slutiti, da so ta taborišča legla sovraštva in brezupnih priprav na maščenje. Njih želja po obračunavanju črpa živo moč iz izjav raznih oseb sumljive preteklosti, iz poloficialnih podpor in raznih sestankov, shodov, zborovanj in podobno.

Pri takih zborovanjih igrajo veliko vlogo tradicionalne zastave; oblasti navadno prepovedo nošenje črnordečernih zastav Sudetskih Nemcev. Tudi letos se je morala policija v Lincu ukvarjati s tem, ali bo dovolila v sprevodu sudetsko zastavo ali ne. Šlo je za »Dan Volksdeutscherjev«. Ta Dan, prvi po vojni, je bil najavljen že v juliju, a je zaradi poplav odpadel, v septembru pa se je pričel v Lincu s svečano akademijo, s poljsko mašo pred glavnim kolodvorom, s sprevedom itd. ter se končal z govori, med njimi tudi z govorom bivšega sudetskega poslanca Lodgmana (njegov zadnji govor na »Dnevu Sudetskih Nemcev« v Münchnu je bil ena sama obtožba Slovanov!). Dan Volksdeutscherjev je organizirala njih matična organizacija v zahodni Nemčiji, verjetno že v smislu razgovorov med CDU-poslancem Manteuffel-Szoegejem in reprezentantom avstrijskega paritetskega odbora. Pri teh razgovorih so sklenili, da ustanove »Zahodnonemško-avstrijski urad za povezavo« s sedežem v Münchnu, ki naj bi skrbel za bolj strnjeno povezavo med Volksdeutscherji. Manteuffel je bil višji uradnik v Ribbentropovem ministrstvu, kjer je (Balt po rodu) vodil oddelek za vzhodna vprašanja, po vojni pa postal izvedenec za ubežniška vprašanja v Adenauerjevi stranki.

Nekateri listi poudarjajo, da imajo vsi ti sestanki le en namen: »Pripraviti militarizacijo duha, ki ji bo sledila militarizacija dežele«. In iz dokumentarnega gradiva sledi, da vse te sestanke organizirajo bivši nemški

generali in njih pomočniki. Tako navaja list češke manjšine na Dunaju, da se je septembra t.l. vršil v Solnogradu skrivni sestanek zastopnikov bivših avstrijskih članov Hitlerjevih oklopnih divizij. Sestanka se je udeležil tudi zastopnik zahodnonemških vojaških združenj, polkovnik Schwarzrock.

V pismu polkovnika Schwarzrocka se bere, naj v Avstriji ustanove troje organizacijskih središč za člane bivših oklopnih divizij: eno za Koroško, Štajersko in južno Tirolsko (!), drugo za Solnograško, Tirolsko in Predarlberško, tretje za Dolnje in Gornje Avstrijsko ter Gradiščansko, za hitrejšo in sigurno zvezo čez mejo pa posebno kurirsko točko. Časniki pripominjajo, da deluje organizacija bivših vojakov v Gradcu kot filiala bavarskega vojaškega združenja, njena naloga pa je, da že zdaj organizira novačenje Avstrijcev za bodočo zahodnonemško armado. V Avstriji se vrše tudi nabiralne akcije za financiranje vojaških združenj, in ta denar baje pošiljajo v Nemčijo. Iz uradnega letopisa »Zveze nemških vojakov«, »Deutscher Soldatenkalender«, ki je pred kratkim izšel in je Zavezniški svet za Avstrijo njega razpečavanje prepovedal, sledi, da je Avstrija spet včlanjena v nemški rajh kot »župa«. Letopis je namreč objavil seznam vseh vojaških deželnih združenj, ki so podrejena osrednji »Zvezi nemških vojakov« — no, in med njimi je na zadnjem mestu tudi Avstrija z vsemi svojimi vojaškimi društvi.

Vsi ti sestanki bi bili verjetno komajda opazni, ako se ne bi vršili v času, ko se odloča o remilitarizaciji Nemčije, in v času, ki že pozablja na bivša grozodejstva. O pomilostitvah vojnih zločincev se sedaj večkrat sliši. Ameriška informacijska služba je sporočila, da bodo vojne zločince, ki so jih v Avstriji obsodila ameriška vojaška sodišča zaradi mučenja ameriških letalcev, ko prebijejo vsaj eno tretjino kazni, spustili na svobodo, ako zaprosijo za pomilostitev. Esesovca Walterja Rederja, množičnega ubijalca, so v Italiji obsodili na doživljenjsko ječo. Na intervencijo Avstrijcev pa mu bodo kazen spregledali, nakar bo Reder — tako trdi »Abend« — nastavljen kot major na šoli za orožnike v Ebelsbergu. V kratkem bo zavezniška komisija odločala o nadaljnji usodi sedmih vojnih zločincev, zaprtih v Spandavu. Osvobodili naj bi admirala Dönitza (njega je Hitler določil za svojega naslednika), da bo nekoč lahko prevzel neko važno mesto v nemški armadi. Dönitz si z vednostjo britskih uradov dopisuje z uglednimi osebami Adenauerjeve vlade. Mr. Fishman pa je v svoji, v Londonu izšli knjigi — »Spandavska sedmorica« — objavil dokaze, da si tudi Neurath in Funk že dalj časa dopisujeta s svojimi nemškimi in britskimi prijatelji. Ti zdaj skušajo, da bi »zaradi bolezni« izpustili vsaj tri Spandavce, nato pa pripravili javnost za izpustitev še ostalih štirih. Baron von Neurath, admiral Raeder in Funk so zares bolni ali stari. Dönitz pa je — tako vsaj pravijo — na višku svojih moči in lahko igra v politiki še veliko vlogo. O njem tudi pišejo, da je imel zveze z neonacistično Naumannovo skupino. In vse to se godi v času, ko je predčasno izpuščenega generala neke nemške oklepne divizije, Mayerja, sprejela organizacija zahodnonemškega Stahlhelma (predsednik: vojni zločinec Kesserling*) z državno rajhovsko zastavo, v času, ko so v Avstriji vrnili sto milijonsko premoženje pobudniku pohoda na Dunaj, knezu Starhembergu, ki je razbil avstrijsko

* Mayer in Kesserling sta bila obsojena na smrt, zdaj čakata na novo službo v bodoči nemški vojski. Zaradi tega se norčuje vzhodnonemški radio, da bodo nemški armadi poveljevali »mrtvi generali«!

demokratično ustavo in pripravil pot fašistični diktaturi, v času, ko gre za poživitev fašistične, tako imenovane »črne internacionale« ali Mosleyevega gibanja, za katerim stoje neki ameriški krogi, ki so v zvezi z Mac Carthyjem.

To se godi v času, ko se je Nemčija gospodarsko neverjetno razmahnila in ko je v Avstriji brezposelnost presegla število 500.000. Vzdušje, ko se v Avstriji stalno višajo cene in se ljudje radi spominjajo relativno visokega življenjskega standarda pod Hitlerjem, je kaj primerno za širjenje sanj o anšlusu, za zastrupljanje javnega mnjenja in za razcvet podtalnih idej.

k. n.

POROČILA

PRVI LJUBLJANSKI GLEDALIŠKI LIST

Slabo poznavanje razmer ali slepo zaupanje rodi napake, ki se prevzemajo iz knjige v knjigo, pa nepreverjene, nepotrjene ustvarjajo napačna izhodišča in nestvarne zaključke. Tako beremo v Gspanovi izdaji Linhartovega Zbranega dela (Ljubljana 1950, I, str. 481), da bi vprašanje uprizoritve Linhartovega »Matička« utegnili osvetliti morda le »najdba ljubljanskega gledališkega časopisa (Laibacher Theaterzeitung), ki je izhajal vsaj od 1786, a danes ni dosegljiv«.

V Ljubljani so od leta 1786 pa do konca stoletja gostovale te-le gledališke družine: 1785/1786 Friedrich Zöllner, v poletnih mesecih 1786 Johann Friedel, 1786/1787 Ernst Kuhne, poleti Bartolinijevi laški operisti, 1787/1788 nastopa Friedlova družina, na jesen 1787 nekaj časa Katarina Ambling, v poletni sezoni pa zopet Bartolini, 1788/1789 Franz Anton Göttersdorf, poleti Bartolini, 1789/1790 Bartolini, poleti pa F. X. Felder, 1790/1791 igra družina Georga Wilhelma, na spomlad 1791 Filip Jakob Berndt, poleti Malipietro Mazzoti, dalje 1791/1792 F. X. Felder, v zgodnji jeseni pa Josef Wirtinger, od 1792 do 1795 sta Stanovsko gledališče najela Albonico Rolland in Georg Müllner, poleti 1795 pa igra Vaninijeva nemška družina. Do konca stoletja se menjavajo še Wilhelm (1795/1796), Konstantin Paraskowitz (1796/1797), Georg Dengler (1797/98) in Georg Schantroch (1798—1800). Za nobeno od teh družin ni znano, da bi izdajala kak gledališki časopis.

Ako bi bil po letu 1786 v Ljubljani zares izhajal gledališki časopis, bi z njega najdbo lahko na široko zajeli pisano zgodovino ljubljanskega gledališča zadnjih desetletij 18. stoletja. Tako pa smo navezani predvsem na arhivsko gradivo, na raztresene vesti v lokalnem časniku, na podatke v Gothaer Theaterkalender za ta leta ter na nekaj redkih ljubljanskih gledaliških tiskov. Čudno je, da so za ta gledališko razgibani čas, ko je v Ljubljani nastopalo tudi nekaj diletantskih skupin, in ki je dozoril prvo slovensko predstavo, gledališki podatki tako skopo odmerjeni. Ako bi bil takrat v Ljubljani izhajal gledališki časopis, bi morali vsaj starejši gledališki zgodovinarji o njem kaj vedeti, toda ne Dimitz ne Radics ga ne omenjata, nasprotno niti ne poznata cele vrste gledaliških družin in predstav med 1786—1800. Domnevna »Laibacher Theaterzeitung« ni zabeležena nikjer, ne v gledaliških arhivih ne